
ETNOCOĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN BULGARİSTAN ROMANLARI

Bulgarian Novels from Ethno-geographical Perspectives

Yrd. Doç. Dr. Emin ATASOY*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERTÜRK**

ÖZET

Bu çalışmada komşumuz Bulgaristan'da yer alan Roman (Çingen) etnosunun ulusal sınırlar içindeki coğrafi dağılışı, sosyo-kültürel özellikle demografik yapısı ve tarihsel serüveni irdelendiği gibi, bu etnosa Bulg halkı ile Bulgaristan medyasının bakış açısı ve etnik algılaması tartışılmıştır. Ayrıca çalışmada Roman (Çingene) etnosunun eğitim, sağl. kültürel, sosyal ve ekonomik sorunlarına ışık tutulduğu gibi bu sorunlar nasıl ortaya çıktığı ve nasıl çözümlenmesi gerektiği de tartışılmıştır. Bulgaristan etnocoğrafyasında Romanlar bir etnik kimlik ve kültürel zengin oluşturdukları gibi bir sorunlar yumağı da oluşturmuşlardır. Bu nedenle çalışmada Roman etnosunun Bulgaristan açısından avantaj ve dezavantajla irdelendiği gibi bu etnosun neden ve nasıl Bulgaristan'ın önceli sorunlarından birine dönüştüğüne de yanıt aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Azınlık, Etnos, Bulgaristan

* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi

** Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ABSTRACT

In this study, it has not only been researched geographic distribution, social-cultural characteristics, demographical structure and historical adventure within national borders of Roman (Gipsy) ethno presence in Bulgaria but also discussed perspective of Bulgarian nation and Bulgarian to this ethno and their ethnic understanding. Furthermore, in this study, it has been also discussed how the problems have come forward and required to be solved such as researching education, health, cultural, social and economic problems of Roman (Gipsy) ethno. Romans have both formed an ethnic and cultural richness and built up the problems in Bulgaria's ethno-geography. As a consequence, in this study, it has not only been researched advantages and disadvantages of Roman ethno from the point of Bulgaria but also look for an answer how and why this ethno has become one of indispensable problems of Bulgaria.

Key Words: *Roman, Minority, Ethnos, Bulgaria*

1. Bulgaristan'ın Genel Özellikleri

Bulgaristan'ı diğer Avrupa ülkelerinden ayıran ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren başlıca coğrafi, jeopolitik ve demografik özellikleri şöyle özetlenebilir (Atasoy, 2007: 18-44):

Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan yarımadasının orta ve doğu kesimlerini kapsamakta olan Bulgaristan, kuzeyden Romanya, batıdan Sırbistan ve Makedonya, güneyden Yunanistan, güneydoğudan Türkiye ve doğudan Karadeniz ile çevrilidir. Hem Karadeniz, hem Tuna, hem Trakya, hem de Balkan devleti olan dünyanın tek ülkesi olan Bulgaristan, işgal ettiği bu coğrafi konum ile hem Asya ve Avrupa, hem de Balkan ve Ortadoğu ülkeleri arasında ulaşım ve ticaret bakımından bir köprü konumundadır. Bulgaristan'ın Tuna nehrine 470 kilometrelik ve Karadeniz'e 378 kilometrelik sınırı vardır. NATO ve AB üyesi olan Bulgaristan'ın toplam yüzölçümü 110 994 km.² ve toplam nüfusu da 7,5 milyondur.

Harita1. Bulgaristan İlleri ve Komşuları

Sosyokültürel, tarihi ve demografik özellikleri ile Bulgaristan, en çok "Avrasya devleti" özelliği taşıyan ve oransal olarak en çok Müslüman nüfusuna sahip AB ülkelerinden biridir. Bu ülkede yaşayan 1 milyonu aşkın Müslüman ve 750 000 civarındaki Türk, Türkiye jeopolitiği açısından büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Birliğinin en yeni üyesi olan bu ülkenin işgal ettiği coğrafi alan Müslüman ve Hıristiyan medeniyetlerinin, doğunun ve batının, sosyalizmin ve kapitalizmin uzun dönem boyunca bazen kaynaştığı, bazen ise çatıştığı jeopolitik gelgit sahnelerine benzetilebilir. XIII asırlık tarihi geçmişe sahip olan Bulgaristan, Avrupa'nın en köklü devletlerinden ve en eski kültürlerden birine sahiptir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve NATO üyesi olan Bulgaristan, 1 Ocak 2007'de AB üyesi olmuş ve Yunanistan'dan sonra Türkiye'nin ikinci AB komşusu olmuştur. Bugün Türkiye-Bulgaristan sınırında faaliyet gösteren üç sınır kapısı (özellikle Kapıkule) ile İstanbul-Filibe-Sofya-Belgrat eksenindeki ulaşım koridoru Türkiye ihracatının âdeta can damarını oluşturmaktadır. Bu nedenle ulaşım ve dış ticaret açısından bu komşu ülkenin Türkiye açısından stratejik önemi çok büyüktür. Kendi ulusal sınırları içinde Estonyalılar ile Bulgarlar, nüfusu 1 milyondan fazla olan ülkeler arasında, dünyada nüfusları en hızlı azalan milletlerin başında gelmektedirler. 1989 yılında Bulgaristan nüfusu tarihinde ilke kez 9 milyona yaklaşırken (8,9 milyon) bazı olumsuz sosyal, politik ve ekonomik etkenler sonucunda bugün 7,5 milyona kadar azalmıştır. Böylece, ülke nüfusu 15 yıllık kısa bir zaman dilimi içinde %18'lik bir azalma göstermiştir. Bulgaristan ulusal istatistik dairesinin yapmış olduğu bilimsel tahminlere göre 2060 yılında ülke nüfusunun 5,4 milyona kadar azalması beklenmektedir (NSİ, 2007).

2. Bulgaristan Romanlarının Tarihsel Serüveni

Dünyanın birçok ülkesinde ve bölgesinde, farklı kültürel özellikte ve farklı sayıda da olsa Roman nüfusu yaşamaktadır. Dünya genelinde Romanlar 70'ten fazla etnik adlandırma ile tanımlanmışlardır. Roman etnosuna mensup olanlar, Türkiye'de "Çingene", Çek Cumhuriyetinde "Tsikani", İngiltere'de "Djipsi", Almanya'da "Tsigoyneri", İtalya'da "Tsintari", Bulgaristan ve Sırbistan'da "Tsigani" olarak adlandırılmaktadırlar. Bunların dışında Avrupa kıtasının farklı bölgelerinde "Sinti", "Manuşi", "Kalo", "Roma" adında büyük Roman subetnoslar da varlığını sürdürmektedirler. Bulgaristan'daki Romanların tümü "Roma" subetnosuna mensupturlar. 1960'lardan sonra Bulgaristan'daki sosyalist hükümetlerin yönlendirmesi ve dayatması sonucunda ülkedeki tüm Romanlara "Çingene kökenli Bulgar vatandaşlar" terimi bilimsel literatürde kullanılmaya başlanmıştır (İvanova ve Krastev, 2006: 17).

Romanların anavatanı ve ortak çıkış yeri konusunda farklı spekülasyonlar yapılmaktadır. Bazılarına göre onların anavatanı Mısır, bazılarına göre Mezopotamya, bazılarına göre Doğu Asya, bazılarına göre ise Afrika'dır. Fakat Romanların anavatanı konusunda, bugün bilim uzmanlarının ortak görüşü, Hindistan'ın orta ve kuzey kesimlerinde birleşmektedir. Macar kökenli bir

üniversite öğrencisi, XVIII yüzyılda Almanya'nın Layden üniversitesinde bazı dil çalışmaları yaparken, tesadüfen Hindistan'ın Malabar yöresinde yaşayan üç Hintli öğrenci ile sohbet ederken, konuştukları dilin Roman dili ile çok benzer olduğunu fark etmiş ve bunu araştırmaya başlamıştır. Buradan başlayan dil araştırmaları uzun dönem boyunca Roman dilleri ile Hint dilleri arasında benzerliklerin ve ortak yanlarının ortaya konulması ile sürdürülmüş. Bugün bilim dünyasının neredeyse tamamı Romanların Hindistan'dan yola çıkarak ve batıya göç ederek, XII – XV yüzyıllarında Avrupa kıtasına ulaşıp yerleşmeye başladıklarını kabul etmektedir (Karahasan-Çınar, 2005: 147-148).

Bulgar bilim uzmanlarına göre Romanların kitlesel göçü ve bugünkü Bulgaristan topraklarına yerleşmeleri XIII yüzyılda başlamıştır. Bulgaristan topraklarında yaşayan Romanlar ile ilgili ilk resmi tarih belgesi Niğbolu sancağındaki tımar sistemi ile ilgili 1430 yılında düzenlenen resmi Osmanlı devleti belgesidir. Bu belgede Niğbolu sancak sınırları içinde yaşayan 431 Roman (Çingene) ailesinden bahsedilmektedir. Yine bir başka Osmanlı belgesinde, Rumeli vilayetinde yaşayan Hıristiyan Romanlar ile Müslüman Romanların yılda 13 akçe eşit vergi ödedikleri belirtilmiştir. 1530 yılında ise Kanuni Sultan Süleyman "Rumeli Vilayetinde Yaşayan Romanlar ile İlgili Yasal Düzenlemeler" bir fermanı yasallaştırmış ve böylece bu azınlıklar ile ilgili ilk yasal işleme de imzasını atmıştır. XVIII yüzyıldan sonra Bulgaristan topraklarında yaşayan Müslüman Romanların sayısı Hıristiyan Romanların sayısını aşmıştır. Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yaşayan Balkan Romanlarının hem sosyo-kültür ve ekonomik özgürlüğü, hem de eğitim, yerleşme, çalışma ve göç özgürlükleri Avrupa kıtasındaki diğer ülkelere göre çok daha fazla olduğundan dolayı Osmanlı Romanlarının birçok ülkeye göre daha mutlu ve daha huzurlu oldukları belirtilmektedir. Bir başka anlatımla Osmanlı döneminde Bulgaristan Romanları, kendi kültürünü, kendi dilini, kendi folklorunu, kendi gelenek-göreneklerini çok iyi muhafaza edip korumuşlar ve özgürce yaşatmışlardır. Bu dönemde Romanların sayıca hızla artmasının temel sebebi de XVI-XVIII yüzyıllarında Avrupa'nın diğer ülkelerinden binlerce Roman ailenin Osmanlı egemenliği altındaki Balkan topraklarına gelip yerleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Bugün Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi Balkan ülkelerinde yüksek oranda Roman yaşamasının nedenleri de Osmanlıya kadar uzanmaktadır (Tomova, 1998: 330).

Birinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Bulgaristan Romanlarında büyük bir kültür atılımı görülmektedir. Ülkenin en büyük kentleri arasında yer alan Sofya, Sliven, Şumen, Lom ve Varna'da Roman Kültür Evleri faaliyet

göstermektedir. 1919 yılında Romanlar “Mısır” (“Egipet”) adında bir sivil toplum kuruluşu kurmuşlar ama 1925’te faaliyetleri devletçe yasaklanmıştır. 1929 yılında Müslüman Romanlar “İstikbal” (“Badeşte”) adında yeni bir sivil toplum kuruluşu kurmuşlar ve 1933’ten itibaren “Terbie” (“Vazpiytanie”) gazetesini periyodik olarak yayınlamaya başlamışlar, ama bu faaliyetler de 19 Mayıs 1934’teki darbeden sonra yasaklanmıştır (Tomova, 1998: 333).

İkinci Dünya savaşı esnasında Avrupa’nın birçok ülkesinde olduğu gibi Bulgaristan’da da Romanlar ayrımcı ve dışlayıcı bir politika ile karşılaşmışlardır. Fakat Almanya’nın müttefiki olan Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı döneminde hem Yahudileri hem de Romanların Nazi kamplarına taşınmasına ve kitlesel öldürülmelerine izin vermemiştir. Bulgaristan’daki sosyalizm döneminin ilk yıllarında, yani 1945–1955 döneminde, Romanlar geniş etnokültürel ve etnopolitik özgürlük, sosyal hayata aktif katılım ve diğer etnoslarla kaynaşmaları ile dikkat çekmektedirler. Bu dönemde Roman azınlığı kendi kültür evlerini kurmuş, kendi gazete ve kitaplarını yayınlamış ve tarihinde görülmemiş özgürlükler yaşamıştır. Örneğin Şakir Paşov’un başkanlığında Roman etnosuna ait olan ilk gazete olan “Romano Esi” yayın hayatına başlamış ve bu azınlığın ulusal sesi olma ümidi ile çok zor maddi koşullar altında yayın hayatını sürdürmüştür. Bu gazete 1949 yılında “Nevo Drom” yani “Yeni Yol” adını almış ama kısa bir süre sonra 1950 yılında yasaklar ve baskılar sonucunda kapatılmıştır (Büchschütz, 2000: 45–47).

1950–1951 döneminde Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türkleri arasında yaklaşık 5000 Roman göçmen olduğu iddia edilmektedir. Aynı dönemde Romanların tiyatrosu olan “Roma” kapatılmış ve sivil toplum kuruluşun başkanı olan Şakir Paşov Belene’ye hapse gönderilmiştir. Özetle 1956 yılından sonra milliyetçilik akımının güçlenmesi ile hem Türklere ve Pomaklara, hem de Romanlara karşı Bulgar hükümetleri daha sert ve daha radikal etnik politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu dönem sosyalist hükümetleri bir yandan Romanların eğitim, sağlık, işsizlik, konut edinme ve yerleşik hayata geçiş sorunları ile baş etmeye uğraşırken, diğer yandan da hırsızlık, göçebelik, toplumsal uyumsuzluk gibi sosyo-kültürel sorunları çözmeye çaba göstermişlerdir (Karahasan-Çınar, 2005: 147–153).

1955–1985 döneminde Bulgar Komünist Partisi yöneticileri ile Bulgaristan hükümetlerinin Romanlara yönelik etnik politikalarda ve parti çalışmalarında dört temel soruya yanıt aramışlardır (Büchschütz, 2000: 39–45):

1. Romanları göçebelikten nasıl vazgeçirilebilirler ve bu etnosa mensup olanları nasıl yerleşik hayata geçmelerini sağlayabilirler?

2. Romanlar Bulgar ulusunun en yoksul, en eğitimsiz, en düşük gelirli, en hastalıklı, en kısa ömürlü ve en cahil kesimini oluşturmaktadırlar. Bu etnosun sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyini yükseltmek için neler yapılmalıdır?

3. Romanların Müslümanlaşmasını ve Türkleşmesini önlemek için hangi politikalar izlenmelidir?

4. Romanların Bulgarlaşması ve Bulgar etnik aidiyetine sahip olmaları için hangi politikalar ve yaptırımlar uygulanmalıdır?

Bulgaristan yöneticilerinin Müslüman Romanlarının Türkleşmelerini engelleme veya önleme girişimleri daha 1940'lı yıllarda başlasa da 1960'lı yıllarda bu girişimler sıklaşmakta ve etkisini de yavaş yavaş göstermektedir. 1962 yılından sonra pasaport bürolarına, kaymakamlık, valilik ve muhtarlıklara gönderilen resmi yazılarda Romanların istedikleri takdirde dilekçe vererek Bulgar adı ve soyadı alabilecekleri belirtilmiş ve Romanların Bulgarlaşması için aktif bir kampanya düzenlenmiştir. 1981 yılından itibaren Romanların pasaportları Bulgar adlarla verilmeye başlanmış ve yeni doğan çocuklara sadece Bulgar adı verilebileceği kararlaştırılmıştır. Bir başka anlatımla 1981–1985 döneminde Romanlar zorla etnik asimilasyona ve Bulgarlaşma politikaları ile karşı karşıya kalmışlardır. 1981–1985 döneminde Bulgaristan Türklerinin adları baskı ve zorlama ile değiştirilirken, 250 000 civarında Romanın adı ve soyadı da zorla değiştirildiği yetkililerce belirtilmiştir (Büchsenschütz, 2000: 62–63).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sosyalist dönemde (1944–1989) Bulgar yöneticilerin temel amacı ülkede yaşayan Romanların hem yaşam kalitesi ve gelir düzeyini, hem de eğitim ve kültür seviyesini yükselterek, göçebe hayatlarından vazgeçirmelerini sağlamak ve onları yerleşik modern yaşam biçimine alıştırmaktı. Bu amaca ulaşmak için Romanlara ucuz konut kredileri, arsalar ve daireler verilerek, azınlık mensuplarının göçebelikten yerleşik kent yaşamına geçişleri hedeflendi. Böylece sosyalist yöneticiler bir yandan onların kentleşmelerini, zenginleşmelerini ve eğitim-kültür düzeylerini yükseltmelerini, diğer yandan da onları etnokültürel izolasyondan kurtararak, Bulgar etnosu ile bütünleşmelerini, böylece asıl son hedef olan onların asimile edilmelerini planladılar. Bu asimilasyon politikası ile bir yandan Romanların Türkleşmesine engel oluşturulması, diğer yandan da onlarda Bulgar ulusuna, Bulgaristan Halk Cumhuriyetine ve Bulgar kültürüne bağlanmaları bekleniyordu. Fakat XXI

yüzyılın başından geriye bakıldığında bu hedeflere pekte ulaşılmadığı anlaşılmaktadır.

3. Bulgaristan Romanlarının Etnik ve Dinsel Aidiyeti

Bulgaristan hem etnik hem de dinsel nüfus yapı itibarıyla homojen değil, heterojen bir beşeri özellik göstermektedir. Bu nedenle diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da azınlıklar renkli bir sosyokültürel mozaik oluşturmaktadırlar. Bulgaristan'da dinsel ve etnik aidiyet ile kimlik bilinci farklı nüanslar yansıtmaktadır. Örneğin Musevilerde etnik ve dinsel kimlik örtüşmekte, hatta bütünleşmektedir. Bu nedenle Yahudi etnik kimliği ile Musevi dinsel kimliği bir bütün oluşturmaktadırlar. Ülkede yaşayan Pomaklarda Müslüman dinsel kimlik ön planda olup, etnik kimlik ya belirtilmek istenilmemekte, ya da bireyden bireye bu kimlik farklılık göstermektedir. Bazı azınlıklarda etnik ve dinsel aidiyet çatışmaktadır. Örneğin Gagavuzlar, Türk olmalarına ve Türkçe konuşmalarına rağmen, dinsel aidiyet olarak Ortodoks Hıristiyanlığı tercih etmektedirler. Fakat Bulgaristan'da dinsel kimliği en değişken azınlık Romanlardır (Atasoy, 2007: 18-44).

1971 yılında Londra'da yapılan Birinci Dünya Romanlar kongresinde tüm dünyadaki Çingenelere, etnik ve dinsel farklılık gözetmeksizin "Roman" denilmesi karara bağlanmıştır. Romanlar, Bulgaristan'da saygınlığı en az olan, en yoksul, okullaşma oranı en düşük, işsizlik oranı en yüksek, en yüksek doğurganlık ama en düşük ortalama yaşam süresine sahip azınlık grubunu oluşturmaktadırlar. Ülkedeki diğer etnik toplumlar tarafından dışlanan bu grup, kendi içinde kapalı olarak yaşadığından dolayı etnik ve dinsel aidiyet konusunda ikilem ve çatışmalar görülmektedir. Ötekileştirmeden uzaklaşmak, daha üstün ve daha saygın olan etnik veya dinsel gruba ait olmak, Romanlarda sıkça görülen bir sosyal değişim durumudur. Tüm bunlar Roman azınlığı içinde geniş bir sosyal, kültürel, etnik ve dinsel çeşitlilik yelpazesinin oluşmasına yol açmıştır.

Romanların bir bölümü kendini Bulgar, diğer bir bölümü ise kendini Türk olarak tanımladıkları için, toplam sayılarını belirlemek neredeyse imkânsızdır. Etnik kimlikte olduğu gibi dinsel kimlikte de aynı çelişkiler görülmektedir. Kendini Bulgar olarak tanımlayan Romanlar, genelde Hıristiyan Romanları oluştururken, kendini Türk olarak tanımlayan Romanlar da Müslüman Romanları oluşturmaktadırlar. Böylece Hıristiyan Romanlar Bulgarların yoğun yaşadıkları yörelerde, oysa Müslüman Romanlar Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yörelerde ikamet ettikleri görülmektedir (Atasoy, 2007: 18-44).

Bulgaristan'daki Romanlar hem etnik hem de dinsel bileşim bakımından heterojen bir özellik göstermektedirler. Bulgar bilim uzmanlarının yapmış oldukları anket çalışmalarında ülkedeki Romanların %47'si kendini Bulgar Çingenesi, %46'sı Türk Çingenesi, %5'i Romen Çingenesi ve %2'si de kendini Kardaraş Çingenesi olarak tanımlamışlardır. Romanlar arasında etnik aidiyet ve toplumsal bütünlük ikilemli de karmaşık bir yapı gösterir. Ülke genelinde yapılan anket çalışmalarında sadece Bulgar Çingeneleri arasında 21 alt sosyokültürel grup ve Türk Çingeneleri arasında da 18 alt sosyokültürel grup olduğu tespit edilmiştir (Tomova, 1998: 329-355).

İvanova ve Krastev'e göre etnocoğrafya penceresinden Bulgaristan Roman etnogruları aşağıdaki gruplarda sınıflandırılabilir (İvanova ve Krastev, 2006: 18):

- **Yaşam biçimlerine göre Roman etnogruları:** Yerliler ve Kaldaraşlar (yerleşik yaşam biçimi sürdürenler), Layneşti ve Katunarlar (göçebe bir yaşam sürdürenler)
- **Dinsel aidiyetine göre Roman etnogruları:** Dasihane Roma (Hiristiyan Romanlar), Horohane Roma (Müslüman Romanlar)
- **Coğrafi kökene göre Roman etnogruları:** Yunan Romanları, Sırp Romanları, Macar Romanları, Vlas Romanları vb.
- **Yaşadıkları yöre ve bölgeye göre Roman etnogruları:** Filibe Romanları, Sofya Romanları, Kotel Romanları, Plevne Romanları
- **Uyguladıkları iş ve meslek gruplarına göre Roman etnogruları:** kalaycılar, ayıcılar, müzisyenler, sepetçiler, falcılar, bakırcılar, tenekeçiler, kaşıkçılar vb.
- **Başka etnosların küçümseyici bakış ve adlandırılmasına göre Roman etnogruları:** Sepetçii (sepetçiler), Magareta (eşekçiler), Bayçari (domuzcular), Melali (kirliler), Djorevtsi (katırlar) vb.
- **Akraba, sülale ya da soyacına göre Roman etnogruları:** Dernelii, Buznyarya, Başale, Dudulari, Bonçolar, Pañolar vb.

Romanlar üzerinde çok sayıda çalışması olan Maruşiakova'ya göre Romanlarda üç aşamalı bir etnik aidiyet duygusu yaygın olarak gelişmiştir (İvanova ve Krastev, 2006: 20):

- Kendi etnokültürel gruba aidiyet duygusu (Burgucu, Kalaycı, Kopanar, Kardaraş vb.),
- Tüm Romanlara (Çingenele) ait olma duygusu,
- Algılanan ve benimsenen etnik aidiyet.

Bulgaristan'daki Romanların büyük bir bölümünde kendi etnokültürel gruba aidiyet duygusu ile benimsenen etnik aidiyet duygusu çok gelişmiş iken, tüm romanlara ait olma duygusu pek gelişmemiştir. Eğitim-kültür düzeyi yüksek Romanlarda sadece bunun gelişmiş olduğu görülmektedir. Böylece Maruşiakova'nın geliştirmiş olduğu üç aşamalı etnik aidiyet skalasından sadece ikisinin etkili olduğu anlaşılmaktadır (İvanova ve Krastev, 2006: 20).

Dinsel aidiyet ve dini tercihler yönünden Bulgaristan'daki Romanlar heterojen ve değişken bir özellik göstermektedirler. Çınar'a göre Bulgaristan Romanların yaklaşık %60'ı Hıristiyan ve %39'u Müslüman'dır. Bir başka anlatımla Bulgaristan Müslüman nüfusunun %11'ini Romanlar oluşturmaktadırlar. Ayrıca unutulmaması gerekir ki ülke Protestan nüfusunun önemli bir bölümünü de Romanlar oluşturmaktadır. Fakat Poulton'a göre Bulgaristan Romanlarının %75'i Müslüman ve %25'i Ortodoks Hıristiyan'dır. 1992 yılında yapılan nüfus sayımında ise Romanların %59,7'si kendini Hıristiyan ve %39,7'si de kendini Müslüman olarak tanımlamışlardır. Görüldüğü gibi Bulgaristan Romanların dinsel dağılımı konusunda farklı kaynaklar, farklı bilgiler sunmaktadırlar (Atasoy, 2007: 18-44). Bekyarova'ya göre Bulgaristan Romanları içinde Müslüman olanların oranları hızla azalırken, hiçbir dine mensup olmayanlar ile ateistlerin oranı yüksek seviyede kalmayı sürdürmektedir. Yazara göre ülkede yaşayan Romanların yaklaşık %18'i kendini hiçbir dinsel topluluk içinde ait olarak görmemektedirler (Bekyarova, 2005: 251).

Romanlar arasında batıl inançların, büyücülük, astroloji ve falcılık diğer dinsel topluluklara göre çok daha yaygındır. Roman topluluğunda dinsel kurumlardan uzaklaşma ve din görevlilerine karşı güvensizlik, diğer dinsel topluluklardan daha belirgindir. Kendini Türk olarak tanımlayan Romanların dinsel inancı Kendini Bulgar olarak tanımlayan Romanlardan daha zayıftır. Zor yaşam koşullarında, yoksulluk ve işsizlik ile pençelesen Romanlar arasında Protestanlık hızla yayılmaktadır. Fakir ve çaresiz Romanları hedef olarak seçen Protestan misyonerler bu topluluk içinde yaygın bir dinsel propaganda başlatmışlar ve üye sayılarını hızla arttırmışlardır. Örneğin Bulgaristan Devlet İstatistik Enstitüsünün 2001 yılındaki nüfus sayımı verilerine göre

Bulgaristan'daki Protestanların yarısından fazlası (24651 kişi) Romandır (Tomova, 1998: 329-355).

Bulgaristan Romanlarının ana dil konusunda da farklı tutum ve algılamalara sahip oldukları görülmektedir. Örneğin Bulgar Çingenelerin %75'i kendilerinin ana dili olarak Roman dilini ve sadece %20'si Bulgarca'yı benimsediklerini belirtmişlerdir. Türk Çingenelerinin sadece %34'ü ana dil olarak Roman dilini ve %56'sı da Türkçeyi ana dil olarak benimsediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Romanların başka kültür ve milletlere karşı göstermiş oldukları asimilasyon direnci de büyük farklılaşmalar göstermektedir. Örneğin kendini Türk milletine mensup olduğunu iddia eden Türk Çingeneleri, ortak kültür paydası olan Türk dili aracılığı ile daha kolay Türkleşmektedirler. Oysa etnik grup ilişkileri çok daha kuvvetli ve sosyo-kültürel ilişkiler bakımından çok daha kapalı bir alt etnos olan Kardaraş Çingeneleri kendi etnik aidiyetini yücelterek ve koruyarak, Türk ve Bulgar etnosuna karşı çok büyük bir asimilasyon direnci göstermektedirler (Büchschütz, 2000: 36-37).

4. Yanıtlanması Çok Zor Bir Soru: Bulgaristan'da Kaç Roman Yaşamaktadır?

Bulgarlar ve Türklere sonra Romanlar, Bulgaristan'ın en kalabalık etnik grubunu oluşturmaktadırlar. Bulgaristan'da 01. 03. 2001 tarihinde yapılmış olan son nüfus sayımına göre Romanların ülke sınırları içindeki toplam sayıları 370 908 olup, ulusal nüfusun %4,7'sini oluşturmaktadırlar. Bulgaristan'da yaşayan Romanların coğrafi dağılışına bakıldığında bu azınlık nüfusunun büyük bir bölümünün kentlerde ve özellikle büyük kentlerin yoksul banliyölerinde yaşadığı görülmektedir. İşsizlik ve daha kaliteli yaşam olanakları ümidiyle Romanların büyük bir bölümü kırsal yerleşmeleri terk edip kentlere göç etmiştir. Örneğin, iç göçler sonucunda 1956 yılında ülkedeki Roman nüfusunun sadece %27'si kentlerde yaşarken, 2001 yılında bu oran %65,5'e ulaşmıştır (Tablo 3).

Bugün Roman azınlık grupları Bulgaristan topraklarının dört bir yanına dağılmış durumdadır. Bu nedenle ülkede Roman etnosunun yaşamadığı bir bölge ya da yöre neredeyse yoktur. Filibe (Plovdiv), Sofya, Eski Zağra (Stara Zagora), Tatarpazarcığı (Pazardjik), Montana, İslimye (Sliven), Varna, Plevne (Pleven) ve Burgaz, Bulgaristan'da en yüksek Roman nüfusuna sahip oblastlar (iller) olarak dikkat çekmektedir. Ülke Roman nüfusunun yarısından fazlası şu beş oblast içinde toplanmıştır: Filibe (Plovdiv), Eski Zağra (Stara Zagora), Tatarpazarcığı (Pazardjik), İslimye (Sliven) ve Burgaz. Bulgaristan Roman nüfusunun yaklaşık %6'sı başkent Sofya'da yaşamaktadır. Oysa en az Roman nüfus oranı Yanbolu

(Yambol), Paşmaklı (Smolyan), Gabrovo, Pernik ve Lovça (Loveç) illerinde görülmektedir (Slaveykov, 2006: 109 ve Slaveykov, 2004: 110).

Tablo 1: 1905–2001 Döneminde Bulgaristan Romanlarının Nüfus Gelişimi (Slaveykov, 2006: 106)

Yıllar	Roman (Çingene) Sayısı	Kentsel Yerleşmelerde Yaşayanlar (%)	Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanlar (%)
1905	99 000	21	79
1910	122 296	23	77
1920	98 451	26	74
1926	134 844	24	76
1956	194 000	27	73
1959	214 167	35	65
1976	373 200	49	51
2001	370 908	66	34

Tablo 1’de de görüldüğü gibi 1905 yılında Bulgaristan’daki Romanların toplam sayısı 99 000 iken, 1926’da bu sayı 134 844’e, 1959’da 214 167’ye ve 2001 yılında da 370 908’e yükselmiştir. Bugün bu sayı resmi istatistiklerde 400 000 civarındaymış gibi gösterilse de bazı yazarlara göre Bulgaristan’daki Roman nüfusu 600 000’e hatta 800 000’e ulaşmaktadır. Örneğin Profesör Slaveykov’a göre bugün Bulgaristan’da yaşayan Romanların toplam sayısı 700 000 civarındadır (Slaveykov, 2006: 106). Bulgaristan’da en yüksek doğurganlık oranına ve en hızlı nüfus artışına sahip etnik topluluğunu Romanlar oluşturmaktadırlar. Bu nedenle Roman nüfusunun toplam ülke nüfusu içindeki payı da hızla artmaktadır. Örneğin, 1965 yılında Bulgaristan nüfusunun sadece 1,8’ini Romanlar oluştururken, 1992’de oranları %3,7’ye ve 2001 yılında da %4,7’ye yükselmiştir (Slaveykov, 2004: 109).

XX yüzyıl boyunca cereyan eden iç göçler, göçebelikten yerleşik hayata geçiş ve hükümetlerin izledikleri farklı yerleştirme politikaları sonucunda kentlerde yaşayan Roman nüfus oranı sürekli artmıştır. 1905 yılında Romanların sadece %21’i kentlerde yaşarken, 1976’da bu oran %49’a ve 2001 yılında da %66’ya yükselmiştir. Bugün Bulgaristan kentsel nüfusunun %3’ünü ve kırsal nüfusun %5,5’ini Romanlar oluşturmaktadırlar. İvanov gibi bazı uzmanların yapmış oldukları tahminlere göre 2050 yılında Bulgaristan’da Romanların

nüfusu 1,5 milyona kadar yükselecek, böylece ülke nüfusunun yaklaşık % 30'unu Romanlar oluşturacak ve "Bulgar Devleti" yavaş yavaş "Çingene Devletine" dönüşecektir (Atasoy, 2007: 18–44).

Tablo 2: İç İşleri Bakanlığı Verilerine Göre Bulgaristan'daki Roman Nüfusunun 1959–1989 Dönemindeki Sayısal ve Oransal Değişimi (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 13)

Yıllar	Roman Nüfusu	Bulgaristan Nüfusu İçindeki Romanların Oranı (%)
1959	214 167	2,74
1976	373 200	4,26
1980	523 519	5,96
1989	576 927	6,45

Bugün Bulgaristan'da kaç Roman yaşamaktadır sorusuna farklı uzman ve kurumlar farklı yanıtlar vermektedirler. Örneğin Jan Pier Liejoa'ya göre bu sayı 700 000 ile 800 000 arasındadır. Romanlar üzerinde çok sayıda bilimsel çalışması olan Tomova'ya göre bu sayı 577 000 ile 600 000 arasında. Donald Kenrik'e göre ise 750 000 civarındadır. Sonuç olarak Tomova ve Pamporov gibi uzmanlara göre yapılan demografi hesaplamalar sonucunda 2007 yılının sonunda Bulgaristan'da yaşayan Romanların toplam sayısı en az 638 162 ile en fazla 815 313 arasında değişmektedir (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 14–16). Görüldüğü gibi farklı bilim uzmanları Roman nüfusu ile ilgili farklı değerler öne sürmektedirler. Fakat Tablo 2'de yansıtılan İç İşleri Bakanlığının Roman sayısı ile ilgili ortaya koyduğu nüfus verileri birçok uzman tarafından en güvenilir kabul edilmektedir ve gelecek nüfus projeksiyonları hesaplamalarında temel alınmaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Roman nüfusunun toplam sayısı ile ilgili bu çelişkili sonuçların başlıca nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Sosyalist dönemdeki nüfus sayım yöntemleri ile postsosyalist dönemdekilerin farklı yöntemlerle ve farklı araçlarla yapılması, yani benzer olmamaları.
- Sosyalist dönemdeki yöneticilerin Türklerin ve Romanların nüfus değerlerinin gizlemeleri ve doğruyu yansıtmamaları.
- Roman nüfusunun bir bölümünün kendini Roman olarak algılamaması ve tanımaması, bir başka deyişle etnik kimliğini gizlemesi.
- Bir bölüm Romanların Bulgarlaşması, başka bir bölümünün de Türkleşmesi sonucunda, asırlarca süren "gönüllü asimilasyon" sonucunda,

yapılan her nüfus sayımlarında gerçek değerlerin altında bir Roman nüfusunun ortaya çıkması.

- Roman kavramı ile Çingene kavramı tam olarak örtüşmemesine rağmen Bulgaristan'daki nüfus sayımlarında aynı kavramlar olarak algılanmaları ve kullanmaları nüfus sayım karmaşasına ve sonuçta istatistiksel hatalara yol açmaktadır.
- Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine üye olmasından sonra Romanlar arasında da yoğunlaşan dış göçler bu etnos bireylerinin Avrupa'nın diğer gelişmiş ülkelerine çalışmaya ve yerleşmeye gitmesi sonucunda binlerce Roman vatandaşın ülkeyi terk etmesi nüfus sayımlarında çelişkili sonuçlar oluşmasının bir başka nedenidir.
- Son çeyrek yüzyılda Roman etnosunda hem doğum oranları, hem de doğal nüfus artışı bakımından belirgin bir düşüşün görülmesi bu etnik topluluk ile ilgili demografik hesaplamaları ve nüfus projeksiyonları daha da karmaşık kılmaktadır.

5. Bulgaristan Romanlarının Başlıca Sorunları

Bulgaristan Romanlarının yüzlerce sorunu arasında bu çalışmada daha belirgin ve daha önemli oldukları düşünülen dört sorun tartışılmaya açılmıştır.

5. 1. Bulgaristan Romanları'nın Demografik Sorunları

1989 sonrasındaki Postsosyalist dönemde Bulgaristan'da yaşayan tüm etnik topluluklar ve tüm azınlıklar arasında bazı benzer sosyal ve demografik gelişmeler yaşanmaktadır. Bu benzer sosyo-demografik gelişmeler maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- Doğum oranlarının ve nüfus artışındaki belirgin düşüş,
- Evlilik oranlarının azalması ve ortalama evlilik yaşının yükselmesi,
- Hiç evlenmemiş kadın ve erkek sayısının artması,
- Nikâhsız aile birlikteliğinin yaygınlaşması ve doğal olarak kabullenmesi,
- Çocuksuz ve bir çocuklu aile sayısının artması,
- Boşanma, kürtaj ve evlilik dışı doğumların artması,
- Dış göçlerin yoğunlaşması,

- Çocuk suç oranlarının artması.

Romanlar hem sosyo-kültürel hem de ekonomik ve demografik özellikleri ile Bulgaristan'da yaşayan diğer azınlıklardan farklılaşan kendine özgü bir özellik göstermektedirler. Roman etnosuna has olan bu demografik özellikler şöyle özetlenebilir (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 17–25):

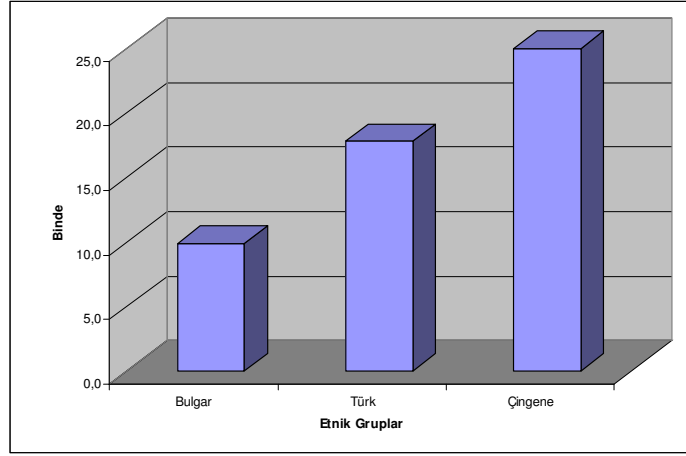
5. 1. 1. Bulgaristan'daki en Erken Evlenmeler ve en Yüksek Çocuk Ölüm Oranları Roman Etnosunda Görülmektedir.

UNICEF verilerine göre 2000 yılında Bulgaristan'daki ilk evlenme yaşı kadınlar için ortalama 25 yaş, erkekler için ise ortalama 28 yaşdır. Fakat Türklere ve Romanlarda ilk evlenme yaşı ülke ortalamasının çok altındadır. Örneğin 1994 yılında yapılan ve 1 884 Roman ailesini kapsayan bir çalışmada Roman gelin ve damat adaylarının %40'ının 16 yaşını bitirmeden ve %32'si de sonraki iki yılda, yani 16 ile 18 yaş arasında evlilik yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bir başka anlatımla Romanların %72'si 18 yaş öncesi ilk evliliklerini gerçekleştirmektedirler. Yoksul Roman gruplarında erken evliliklerin daha yaygın olduğu, oysa gelir ve eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak ilk evlilik yaşının da yükseldiği tespit edilmiştir. Romanlar arasında yaygın olan erken evlilikler bir yandan erken doğumları, diğer yandan da bebek ve çocuk ölüm oranlarını tetiklemektedirler. Çocuk yaştaki annelerin, kendi çocuklarını biyolojik olarak pek hazırlıklı olmadan sağlıksız doğurmaları hem anne sağlıklı hem de bebeğin sağlığı açısından büyük tehlikeler içermektedir. Bu nedenle Romanlarda 0–1 yaş arasındaki bebek ölüm oranları ile 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarının diğer etnoslara göre daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Bulgaristan'daki etnik topluluklar arasında Romanlar en yüksek doğurganlık, en yüksek ölüm oranları ve en düşük ortalama yaşam süresine sahip etnos olarak dikkat çekmektedirler. Romanlardaki yüksek bebek ve çocuk ölüm oranları bir Avrupa Birliği üyesi ülkesine yakışmayan bir görünüm sunmaktadır. Grafik 1'de de görüldüğü gibi 2004 yılında, gelir düzeyi ve refah seviyesi en yüksek etnos olan Bulgarlarda 0–5 yaş arasındaki çocuk ölüm oranları binde 10'un altındayken, en yoksul ve refah düzeyi en düşük etnos olan Romanlarda bu oran binde 23'ü aşmaktadır (Slatinski, 2006: 32)

Engelli nüfus oranı bakımından da Bulgaristan'da etnoslar arasında derin farklılaşmalar gözlenmektedir. Örneğin 16 yaş üstü Romanlarda engelli (özürlü) nüfus oranı binde 81 olup ülke ortalamasının iki katından fazladır. Bulgaristan'daki Sokak çocukların, evsiz çocukların ve dilencilerin büyük bir bölümü Roman kökenli olması ülkede herkeşçe bilinen bir gerçektir. Fakat

cumhurbaşkanı danışmanı Slatinski'ye göre "Bulgaristan'daki Roman sorununu çözmek için Romanları dışlamak, onları küçümsemek veya görmezden gelmek, dahası onları ayrı yerleşim bölgelerine hapsedmek, toplum ilişkilerinden izole etmek sorumsuzca ve faşizan bir yaklaşım olmalıdır" görüşü en üst seviyedeki politik uzmanların bu konudaki iyi niyetini yansıtmaktadır (Slatinski, 2006: 42). Fakat teorik zemindeki görüşler, öneriler, ayrıca bilim uzmanlarının, siyasetçi ve yöneticilerin yapmış oldukları beyanatlarla, bugünkü Roman sorunun çözüme kavuşmadığını, bir başka anlatımla teoriden uygulamaya ve sonuç almaya geçmede geç kalındığı görülmektedir.

Grafik 1: Bulgaristan'da Etnik Gruplara Göre Çocuk Ölüm Oranları (Slatinski, 2006: 32)

5. 1. 2. Bulgaristan'daki en Genç ve en Dinamik Nüfus Yapısı Roman Etnosunda Görülmektedir.

Bulgaristan'daki tüm etnoslar arasında en genç ve en dinamik nüfus yapısına sahip olanı Roman topluluğudur. Bu topluluğun 1/3'inin 14 yaş altındaki çocuklardan ve öğrencilerden oluşması ve %63'ünün 29 yaşının altında olması bazı önemli ama çözümlü güç eğitim, sağlık ve istihdam sorunlarına ışık tutmaktadır. Bulgaristan'daki diğer etnoslarına göre Romanlarda genç nüfus oranlarının yüksek olması hem doğurganlık oranlarının yüksekliğine, hem de demografik yatırımların kaçınılmazlığına ve aciliyetine işaret etmektedir.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi 2001 yılında yapılan son nüfus sayımı verilerine göre 0–14 yaş grubundaki Bulgar çocukların toplam etnik Bulgar nüfusu içindeki oranı %14,5 iken bu oran Romanlarda %33,3'tür. Bugün Bulgaristan'da ilköğretime başlayan çocukların yaklaşık %25'i kendi aile veya ev ortamında Bulgarcanın dışında (Türkçe, Romanca vb) bir azınlık dili konuşmaları ve ancak okula başladıktan sonra ülkenin resmi dilini öğrenmeleri dikkat çekicidir.

Tablo 3: Son İki Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'daki Büyük Etnoslara Göre Nüfusun Yaş Dağılımı (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 19)

Yaş Grubu	Bulgar (%)		Türk (%)		Roman (%)	
	1992 Yılı	2001 Yılı	1992 Yılı	2001 Yılı	1992 Yılı	2001 Yılı
0–14	17,4	14,5	26,0	21,4	37,8	33,3
15–29	19,9	21,4	25,3	25,9	28,2	30,1
30–64	47,1	48,1	41,0	44,1	31,1	33,9
65 +	15,6	16,1	7,7	8,6	2,9	2,7

5. 1. 3. Bulgaristan'daki Tüm Etnoslarda Olduğu Gibi Romanlarda da Doğum Oranları ve Erken Doğurganlıklar Azalma Trendindedir.

Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Bulgaristan'da da farklı etnik toplulukların göstermiş oldukları farklı gelişmişlik ve refah düzeyi sonucunda demografik özelliklerinde de farklılaşmalar yaşanması doğaldır. Bulgaristan'da modernleşmenin gecikmeli ve sancılı olduğu düşük eğitim-kültür düzeyine sahip Türk, Pomak, Tatar ve Roman etnoslarında doğurganlığın diğer etnoslarla kıyasla daha yüksek olması bariz bir sosyo-demografik gerçektir. Her ne kadar son çeyrek yüzyılda ülkede yaşayan tüm etnoslarda doğurganlık bakımından ciddi azalmalar görülse de Türklerin ve Romanların doğurganlığı etnik Bulgarlara göre daha yüksek seviyede seyretmektedir. Tablo 4'te de görüldüğü gibi 1992–2001 döneminde kadın başına düşen çocuk sayısında hem Bulgar, hem Türk, hem de Roman etnosunda bir düşüş gözlenmektedir. Fakat bu düşüşe rağmen bir Roman kadınına ortalama 2,77 çocuk düşerken bir Bulgar kadınına sadece 1,16 çocuk düşmesi gelecekte şekillenecek ülke nüfusunun etnik portresi açısından düşündürücü ve kaygı vericidir.

Bulgaristan Türkleri ve Bulgaristan Romanları etnik Bulgarlara göre daha yüksek doğum oranlarına sahiptirler, ama aynı zamanda daha düşük okullaşma oranlarına, daha kısa ortalama yaşam süresine ve daha yüksek çocuk

ölüm oranlarına da sahip oldukları unutulmamalıdır. Bir başka anlatımla farklı gelir ve refah düzeyine sahip Bulgaristan etnosları arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılaşma, aile yapısına ve demografik parametrelere de etnik farklılaşma olarak yansımıştır (Tablo 5). Ülke içindeki bu etnik farklılaşmaları en aza indirmek ve azınlıkların sosyo-kültür ve refah düzeyini yükseltmek AB üyesi olan Bulgaristan'ın çözmesi gereken en öncelikli sorunlarından biridir.

Tablo 4: Son İki Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'daki Büyük Etnoslara Göre Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 20)

Etnos	1992 Yılı	2001 Yılı
Bulgarlar	1,41	1,16
Türkler	1,92	1,64
Romanlar	2,93	2,77

Tablo 5: Bulgaristan'da Etnik Gruplara Göre Bazı Demografik Göstergeler (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 21)

Demografik Göstergeler (2001 Yılı/Binde)	Ülke Ortalaması	Bulgarlar	Türkler	Romanlar
Doğum Oranı	8,5	6,9	13,0	26,7
Doğal Nüfus Artışı	—5,7	—8,1	2,7	19,4
Bebek Ölüm Oranı	13,4	9,9	17,8	25,0
Genel Ölüm Oranı	14,2	15,0	10,3	7,3

Tablo 6: Son İki Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'daki Etnik Gruplara Göre Erken ve Çok Erken Doğurganlık Oranları (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 22)

Etnik Grup	18 Yaş Altındaki Kızlarda Erken Doğurganlık Oranları (bin canlı doğumda)		15 Yaş Altındaki Kızlarda Çok Erken Doğurganlık Oranları (bin canlı doğumda)	
	1992 Yılı	2001 Yılı	1992 Yılı	2001 Yılı
Bulgarlar	66,2	41,3	3,1	2,4
Türkler	283,1	179,6	20,3	21,5
Romanlar	690,3	508,8	70,1	35,6

Tablo 5 ve 6 incelendiğinde; Bulgaristan Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınlanmamış ve halka açık olmayan gizli bilgileri içermekte ve bu bilgiler ancak Tomova, Pamporov ve Milenkova'nın aktarılması ile bizlere ulaşabilmektedir. Bulgaristan etnocoğrafyasına ve etnodemografyasına ışık tutan bu

bilgiler, etnoslar arasında derin farklılaşmaların mevcudiyetini kanıtlamaktadır. Romanların doğurganlığı ve doğal nüfus artışı Bulgar ve Türk etnoslara göre daha yüksek, genel ölüm oranları ise daha düşüktür. 2001 yılındaki Roman etnosunun ortalama doğum oranları etnik Bulgarlara göre yaklaşık dört kat daha yüksektir ve bunun sonucunda Bulgar etnosunun doğal nüfus artışı binde -8,1 iken Romanlarda bu oran binde 19,4'tür. Bir başka deyişle, Türkler ve Romanlar pozitif, oysa Bulgarlar negatif nüfus artışına sahiptirler.

Yılda ortalama her 1000 Bulgar bebekten 9,9'u ölürken, Romanlarda bu oran 2,5 kat daha yüksek olup binde 25'tir. Gelir düşüklüğü ve yoksulluk, sağlıksız ve yetersiz beslenme, 18 yaş altındaki erken doğumların yaygınlığı, sağlıksız konut ve yaşam ortamı, yüksek oranda eğitimsiz ve bilinçsiz anne ve babaların mevcudiyeti gibi nedenler Romanlardaki bebek ölüm oranlarının ülke ortalamasının çok üzerinde olmasının başlıca nedenleridir.

18 yaş altındaki erken doğum oranları bakımından Bulgaristan Avrupa'nın ilk sıralarında yer alan ülkelerden biridir. Ülke genelinde erken doğumların yaygın olması hem anne yaşamı, hem de bebek yaşamı ve sağlığı için büyük riskler içermektedir. 1992 ve 2001 yılındaki son iki nüfus sayımı verileri irdelendiğinde Bulgaristan'daki en büyük üç etnik grupta da 18 yaş altındaki kızlarda erken doğumların azaldığı görülmektedir. Fakat etnoslar arasındaki belirgin sosyo-demografik farklılaşma burada da kendini göstermektedir. 2001 yılında 18 yaş altındaki canlı doğumların oranı Bulgar etnosunda sadece binde 41,3 iken Roman etnosunda bu oran yaklaşık 12 kat daha yüksek olup binde 508,8'dir. Benzer şekilde çok erken doğum olarak tanımlanan ve çok büyük ölüm riski taşıyan 15 yaş altındaki kızların doğurganlığına baktığımızda, Bulgar etnosunda bu oran sadece binde 2,4 oysa Roman etnosunda binde 35,6'dır. Fakat 1992–2001 döneminde, çok kısa bir zaman diliminde 15 yaş altındaki çok erken doğumların Romanlarda binde 70'lerden binde 35'lere azalması (yarı yarıya düşmesi) sevindirici ve olumlu bir gelişme olarak altı çizilmelidir. Her iki tablodaki demografik göstergelerde Türk etnosu Bulgarlar ile Romanlar arasında "orta değerler" gösterdiği görülmektedir. 2001 yılında, Türk etnik topluluğunda 15 yaş altındaki çok erken doğumların binde 21,5 gibi ülke ortalamasına göre yüksek bir değer göstermesinde "Çarale", "Laho" ve "Millet" gibi Roman alt etnik grupların nüfus sayımlarında kendini Türk olarak tanımlamalarının büyük bir etkisi olduğu unutulmamalıdır. Bir başka anlatımla bazı Roman gruplarının Türkleşmesi ve etnik aidiyetini Türk olarak benimsemesi gerçek Türk etnosunun sosyo-demografik göstergelerine olumsuz bir etki yaratmaktadır.

5. 2. Bulgaristan Romanlarının Eğitim ve Okullaşma Sorunları

Bulgaristan'ın her tarih döneminde Romanlar, ülkenin en düşük okullaşma oranlarına ve en düşük lise-üniversite mezunu oranlarına sahip etnos olma özelliğini korumuşlardır. Örneğin İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan ilk nüfus sayımında, yani 1946 yılında Romanların %81'inin okuma-yazma bilmedikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle yeni sosyalist hükümetlerinin öncelikli görevi Romanların eğitim düzeyini yükseltmek ve okuma-bilmeyenlerin oranını azaltmak olmuştur. 1947 yılında Sofya'nın Fakülte (Fakülte) mahallesinde ilk Roman okulu faaliyete geçmiştir. 1945-1975 döneminde Roman çocuklarını ilköğretime çekebilmek için farklı kampanyalar düzenlenmiş ve büyük oranda okuma yazma bilmeyenlerin sayısı azalmıştır. 1947 yılında Bulgaristan'ın ilk Roman tiyatrosu faaliyete geçmiş, 1957 yılında ise Sulyo Metkov "Neve Roma" (Yeni Romanlar) adında bir Roman dergisi yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra Bulgar Komünist Partisinin yönlendirilmesi ile hem derginin yayın dili ve içeriği, hem de adı "Nov Pat" olarak değiştirilmiştir. Bugün Vidin kentinde bulunan özel "Roma" TV kanalı, Bulgaristan Romanların sorunlarını ele alan ülkenin ilk ve tek Roman televizyon kanalıdır (Karahasan-Çınar, 2005: 155-157).

Bulgar yöneticileri ve eğitim uzmanları Roman çocuklarının eğitim-kültür sorunlarını çözmek için bazı radikal kararlar almışlardır. Bu çocukları ailelerinden ayırıp, yatılı "internat" adlı özel amaçlı okullarda eğitim görmelerini sağlamışlar. 1960'lı yıllarda başlayan bu süreç, 1990'a kadar sürmüştür. 1962 yılında 3000 Roman çocuğu, 1967 yılında 9000 Roman çocuğu bu internat okullarında eğitim-öğretim görmüştür. 1975 yılında ülke genelinde 145 internat okulu faaliyet göstermekte ve bu okullarda Roman çocuklarının ağırlıkta okuduğu 10 000 öğrenci öğrenim görmektedir (Büchsenschütz, 2000: 53). Todor Jivkov'un şahsi girişimleri ile kurulan bu internat okullarının temel amacı, sosyalleşmesi ve kültürleşmesi çok zor olan Roman çocuklarının geleneksel aile düzeninden koparıp, devletin yatılı okullarında özel eğitim yöntemleri ile yeni sosyalist vatansız bireyler yetiştirmektir. Bu okulların öncelikli hedefleri arasında, bir yandan etnik milliyetçiliğinden arınmış, Bulgar Halk Cumhuriyeti ve Bulgar Komünist Partisine bağlılık gösteren yeni bir Roman nesli yaratmak, diğer yandan da Roman azınlıkların eğitim-kültür sorununu çözmek ve onların izole edilmişlerini kırmaktır. Fakat hangi amaçla kurulmuş olursa olsunlar, bugünkü Romanların eğitim-kültür düzeyine bakıldığında, sosyalist hükümetlerin ve eğitimcilerin uzun vadede amaçladıkları hedeflere ulaşamadıkları görülmektedir.

Roman çocuklarında okullaşma oranlarının ülke ortalamasının çok gerisinde olması ve Roman çocuklarının büyük ölçüde okula gitmemelerinin veya gitseler dahi pek başarılı olamamalarının başlıca nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Romanlarla ilgili geliştirilmiş ve kökleşmiş etnik stereo tipler,
- Okula giden Roman çocukların karşılaştıkları kültür, dil ve iletişim engelleri,
- Roman ailelerinin bir bölümünün göçebe oluşu,
- Roman ebeveynlerin ülke genelinden farklı bir değerler zincirine sahip olmaları,
- Roman etnogrupların içine kapanmaları ve genelde kentlerin kenar banliyö kesimlerinde hem yoksul, hem de izole yaşamaları,
- Diğer etnoslardan olan öğrencilerin Roman çocukları küçümsemeleri, dışlamaları ve onlarla alay etmeleri,
- Öğretmenlerin Roman kültürünü, aile kurallarını ve bu etnosun özelliklerini tanımamalarından kaynaklanan sorunlar,
- Öğretmenlerin azınlık öğrencileri ile nasıl eğitim-öğretim yapmaları gerektiğini bilmemeleri sorunu,
- Dinsel farklılığın ve gelenek-göreneklerin bazı Roman gruplarında güçlü olması,
- Bulgaristan azınlıkları ve etnik gruplar arasındaki hoşgörü ve empatinin yeterince gelişmemiş olması.

1989 sonrasındaki postsosyalist dönemde komşumuz Bulgaristan'da istihdam, sağlık ve eğitim alanlarında en olumsuz etkilenen toplulukların başında kuşkusuz Romanlar gelmektedir. Bulgar bilim uzmanlarına göre son çeyrek yüzyılda ülkedeki tüm azınlıklar arasında eğitim düzeyi ve eğitim kalitesi kötüleşen tek örnek Romanlardır. Son iki nüfus sayımı arasında (1992–2001) okullaşma oranlarının %60'tan fazla gerilemiş olması, ayrıca yaklaşık her dört Romandan birisinin okuma-yazma bilmemesi dikkat çekicidir (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 51–52).

Toplulukların eğitim düzeyi Tablo 7'de gösterilmiştir. Bu tabloyu irdelediğimizde Bulgarların %20'si üniversite mezunu iken bu oran Bulgaristan Türklerinde %2 ve Bulgaristan Romanlarında sadece %0,9 olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Bulgar etnosunun %54'ü ortaöğretim mezunu

iken bu oran Türklerde %24,6 ve Romanlarda da sadece %7,8'dir. Okuma-yazma bilmeyen Bulgarların toplam Bulgar etnik nüfus içindeki oranı sadece %0,2 iken bu oran Romanlarda %8,5'e yükselmektedir (Tablo 7). Özetle, Bulgaristan etnik toplulukları arasında ekonomik, demografik ve sosyal özelliklerdeki derin farklılaşmalar eğitim özelliklerinde de çok belirgin şekilde gözlenmektedir. 1989 yılı sonrasındaki postsosyalist dönemde Roman çocukların okulları terk etme oranlarında büyük bir artış görüldüğü gibi, ortaöğretim ve yükseköğretime kayıt yaptıranlarda da düşüş gözlenmektedir. Bulgaristan Devlet İstatistik Enstitüsünün yapmış olduğu tespitlere göre 7 ile 16 yaş arasındaki Roman çocukların %52'si ilköğretime hiç gitmedikleri ortaya çıkmıştır (Tomova, 1998: 347). Bir başka anlatımla Bulgaristan'daki Roman çocukların yarısından fazlası farklı sebeplere bağlı olarak ilköğretim diploması dahi alamamaktadırlar. Birçok Roman ailesinde yerleşmiş bir toplumsal gelenek olarak kız çocukların ilk adet görmelerinden sonra okula gönderilmemesi, eğitim ve okullaşma konusuna çarpıcı ama bir o kadar da üzücü bir örnektir (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 18)

Tablo 7: Bulgaristan'daki Başlıca Etnik Toplulukların Okullaşma Oranları (Tomova, 1998: 347)

Öğrenim Düzeyi	Bulgar Etnosu	Türk Etnosu	Roman Etnosu
Yükseköğretim	20,2	2,0	0,9
Ortaöğretim	54,0	24,6	7,8
İlköğretim (8. sınıfı bitirmiş)	22,6	55,0	46,2
İlköğretim (4. sınıfı bitirmiş)	3,0	16,0	36,7
Okuma-Yazma Bilmeyenler	0,2	2,3	8,5

1992 yılındaki nüfus sayımı verilerine göre Bulgaristan'daki başlıca etnik Roman çocuklarının eğitimsiz ve mesleksiz kalması, uzun vadede istihdam ve iş bulma sorunlarını tetikleyerek bu gençlerin işsiz veya düşük ücretli işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Gelir düşüklüğü, mutsuz yaşam, geçim sıkıntıları ve ekonomik çaresizlik gibi etkenler bu etnik grubun hırsızlık, gaspçılık ve farklı suç olaylarına yönelmesinin nedenlerin başında gelmektedir. Tüm bunlar ise Roman azınlığın diğer etnoslar tarafından "tembel", "kültürsüz", "hırsız", "görgüsüz" gibi farklı sıfatlarla damgalanmalarına ve toplumsal dışlanmalarına yol açmaktadır. Böylece eğitimsizlik-işsizliği, işsizlik-yoksulluğu, yoksulluk ise çaresizliği ve suçları tetikleyerek çıkışı olmayan kapalı ve acımasız bir sosyal döngünün oluşmasını belirleyerek Romanları "sıra dışı", "istenmeyen", "sevilmeyen" ve "dışlanan" bir etnos olmalarına yol açmıştır. Dışlanmışlık ve düşük sosyal statü, bazı Romanların kendi etnosunu terk edip,

daha sevilen ve daha saygın bir üst etnosa gönüllü olarak geçmelerinin öncelikli nedenidir. Osmanlı döneminde bazı Romanlar arasında başlayan Türkleşme ve Bulgarlaşma eğilimleri ki buna “gönüllü kimlik değişim süreci” de diyebiliriz, bugün de tüm hızı ile devam etmektedir. Tüm bu etnokültürel değişimler Roman etnosu arasında hem sosyal ve hukuksal, hem de politik ve demografik değişimlere yol açmaktadır (Tomova, 1998: 345–346).

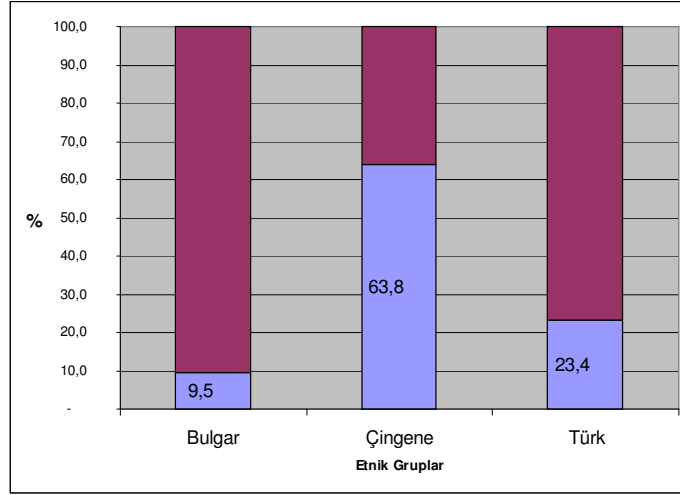
5. 3. Bulgaristan Romanlarının Ekonomik ve İstihdam Sorunları

Bulgaristan Romanlarının başlıca ekonomik, istihdam ve sosyal sorunları şöyle özetlenebilir (Tomova, 1998: 345–352; Slatinski, 2006: 29–54) :

- Bulgaristan’daki Romanlar, ülke içinde işsizlik oranlarının en yüksek olduğu etnik topluluğu oluşturmaktadırlar. Çalışabilir yaş grubundaki aktif nüfusun yaklaşık %77’si işsiz olması bu sorunun boyutunu ve yaygınlığını yansıtmaktadır. Roman etnosu arasındaki işsizlik hem kitleselliği, hem de uzun süresi ile dikkat çekmektedir. 1990–1995 döneminde, yani sosyalizmden kapitalizme olan sancılı geçiş sürecinde, Bulgaristan’da yaşanan derin sosyal ve ekonomik kriz öncelikle azınlık nüfusunu etkilemiş ve Romanların büyük bir bölümü bu dönemde işsiz kalmıştır. Son çeyrek yüzyılda binlerce Roman’ın ülkeyi terk ederek daha iyi yaşam ve çalışma koşulları uğruna Avrupa ülkelerine göç etmesi bu sürecin bir yansımasıdır.
- Bulgaristan Romanlarının büyük bir bölümü kentlerin yoksul banliyö kesimlerinde, çok kötü sağlık, hijyen ve rekreasyon ortamlarında, ulaşım, su, elektrik ve diğer alt yapı hizmetlerinden yeterince yararlanmadan yaşamaktadırlar. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan azınlıkların konutlarında elektrik, su sistemleri ve atık kanalizasyon borularının olmaması bazı sosyal ve sağlık sorunlarını tetiklemektedir. Örneğin, Bulgaristan’daki Türklerin yaklaşık 1/5’i ve Romanların yaklaşık yarısı, su kanalizasyonu olmayan evlerde yaşamaları salgın hastalık riskini artırmaktadır (Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008: 25). Bu nedenle bu konutlarda yaşayan Türk ve Roman aileler su ihtiyacını sokak çeşmelerinden, kuyulardan ve pınarlardan karşılamak zorundadırlar. Bu utanç verici olay ülkedeki azınlıkların geri kalmışlık sorunlarına ışık tutarken, Avrupa Birliği üyesi bir ülkede çağdışı manzaralarının da olabileceğinin kanıtıdır.
- Bir Bulgar evinde ortalama 2,6 kişi barınırken, bir Roman evinde ortalama 6,9 kişinin yaşaması kalabalıklaşma ve nüfus yığılmasının nicel göstergesidir. Bulgaristan’da her ülke vatandaşına ortalama 16,9 m² konut alanı düşerken, Roman etnosunda bu oran sadece 7,1 m²’dir. Roman evlerinin %17’sinde mobilya ve yatak dahi yoktur. Roman evlerinin sadece %37’sinde sağlıklı su bağlantısı ve kanalizasyon sistemi mevcuttur. Bu çağ dışı sosyal görünüm bir

Avrupa Birliği ülkesine yakışmadığı gibi XXI yüzyılın insan onuruna da yakışmayan görüntülerdir.

- Geleneksel el sanatları ile geçimini sürdüren Roman ailelerin toplam nüfus içindeki oranı %10'a kadar, kendi toprağı ile çiftçilik yaparak geçimini sağlayanların oranı ise %8,5'a kadar düşmüştür. Roman ailelerin %14'ünde kümes hayvanları, %9'unda küçükbaş hayvan ve sadece %2'sinde büyük baş hayvan beslendiğı tespit edilmiştir. Kırsal kesimden kentlere yönelen göç dalgalarının artması ile bitkisel üretim ve hayvancılık ile geçinen Roman aile sayısı gittikçe azaldığı gözlenmektedir.

Grafik 2: Bulgaristan Etnik Grupları İçinde Fakir Nüfusun Oranları (Slatinski, 2006: 35)

- Bulgaristan Roman nüfusunun sadece %10'u kendini zengin ve yüksek gelirli olarak tanımlarken, ülke ortalaması seviyesinde yaşayanlar veya orta gelirli olanların oranı yıllara göre %20 ile %30 arasında değişmektedir. Roman kökenli aydınlar, öğretmenler, doktorlar, mühendisler, sanatçılar, siyasetçiler, memur ve işçilerin büyük bir bölümü orta gelirli grubun içinde yer almaktadırlar. Fakat ülke genelindeki Romanların %60-%70'i yoksulluk sınırının altında fakir olarak yaşadığı bir başka gerçektir. Grafik 2'de görüldüğü gibi 2003 yılında, Bulgar etnik nüfus içinde fakir Bulgarların oranı % 9,5 iken, Bulgaristan Türk nüfusu içinde fakir Türklerin oranı % 23,4'e ve ülkenin en yoksul kesimini oluşturan Romanlarda bu oran % 63,8'e yükselmektedir (Slatinski, 2006: 35). Bir başka

değişle, refah seviyesi en yüksek olan Bulgar etnik grubunda doğum oranları en düşük, ortalama yaşam süresi en uzun ve en az yoksul nüfus gözlenirken, refah seviyesi en düşük olan Çingenelerde doğum oranlarının en yüksek, yaşam süresinin en kısa ve yoksulluğun en yaygın olması dikkat çekicidir.

5. 4. Bulgaristan Romanlarının Ötekileştirme ve Dışlanmışlık Sorunları

Sadece Bulgaristan'da değil Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Hırvatistan gibi diğer Balkan ülkelerinde de Romanlar yaşadıkları ülkelerde en yoksul, en eğitimsiz, en zor iş bulan, en dışlanan ve ayrımcılık uygulamalarına en sıkça maruz kalan etnik topluluğu oluşturmaktadırlar. Tüm Balkan ülkelerinde yaşayan milletler Romanlara tarih boyunca hem küçümseme ve aşağılama, hem de alay edercesine tepeden bakmışlardır. Yaşadıkları ülkelerdeki diğer etnik topluluklar tarafından dışlanan Romanlar, yerleşim birimlerin kenar gecekondular mahallelerinde, yani genelde sağlık, eğitim, ulaşım ve diğer sosyo-ekonomik faaliyetlerden yoksun banliyölerde yaşamaktadırlar. Yaşam, çalışma ve eğitim alanlarının diğer etnoslardan ayrı olması Romanların içe kapanmasına ve izole bir etnokültür olarak gelişmelerine yol açmıştır. Tüm bu olumsuzluklar, diğer etnoslar ile Romanlar arasında belirgin bir etkileşim alanının oluşmamasına, hatta derin sosyo-kültürel ve iletişim kopukluklarının kemikleşmesine neden olmuştur. Özellikle sosyalist dönemin sonlanması ile 1989 yılı sonrasındaki postsosyalist süreçinde diğer etnoslar ile Romanlar arasındaki negatif düşünceler, önyargılar ve toplumsal çatışmalarda büyük bir artış görülmüştür. Tüm bu olumsuz gelişmeler Bulgar yöneticileri ve siyasetçileri düşündüren bir ulusal soruna dönüşmüş ve başarılı bir ulusal etnik model inşası arayışlarının daha yüksek sesle tartışılmasına neden olmuştur.

Etnik Bulgarların %39,5'i Ruslarla, %36,2'si İngilizlerle ve sadece %11,5'i Romanlar ile evlilik yapmayı kabul etmektedirler. Etnik Bulgarların %56,6'sı Rusları ve Avrupa Birliği vatandaşlarını, %52,4'ü İngilizleri ve sadece %23,4'ü Romanları kendi evinde misafir olarak ağırlayabileceklerini belirtmişlerdir. Etnik Bulgarların %55'i Avrupa Birliği vatandaşlarını, %53,4'ü Rusları ve sadece %26,3'ü Romanları aynı apartmanda komşu olarak görmek istemektedirler. Etnik Bulgarların %44,9'u Avrupa Birliği vatandaşlarını, %38,5'i İngilizleri, %35,2'si Rusları ve sadece %11,2'si Romanları çalıştıkları şirket, kurum veya fabrikada yönetici-müdür pozisyonunda görmeyi kabullenmektedirler. Etnik Bulgarların %57,9'u Pomakları, %55,9'u Romanları ve %51,8'i Türkleri çalıştıkları fabrika, şirket veya kurumda çaycı veya temizlikçi olarak görmeyi kabullenmektedirler. Etnik Bulgarların %23,2'si Avrupa Birliği vatandaşı çocukların, %17,6'sı İngiliz

çocukların ve sadece %4,1'i Roman çocukların çoğunlukta olduğu bir okulda kendi çocuklarını okutmayı kabul etmektedirler (Pamporov, 2009: 28–118).

Pamporov'un yapmış olduğu araştırmada dikkat çeken bazı önemli sonuçlar vardır. Örneğin, Bulgarlar kendi ülke sınırlarının dışında yaşayan ve pek tanımadıkları Ruslara ve İngilizlere daha hoşgörülü olup, kendilerini onlara daha yakın hissetmektedirler. Oysa daha iyi tanıdıkları ve aynı toprakları paylaştıkları, komşuları ve yurttaşları olan Türklere ve Romanlara karşı daha mesafeli ve daha önyargılı oldukları görülmektedir. Etnik Bulgarların %11,5'i Romanlar ile evlenmeyi kabul ederken ve %10,7'si bir Roman müdürün yönetiminde aynı kurum veya fabrikada çalışmayı kabul ederken, sadece %4,1'i kendi çocuklarını Romanların çoğunlukta olduğu bir okula göndermeyi kabul etmektedirler. Bir başka anlatımla etnik Bulgarların çocuklar düzeyinde ve eğitim alanında yansıttıkları etnik ayrımcılık, diğer yaşamsal alanlardan çok daha belirgindir. Diğer dikkat çekici sonuçlardan birisi de etnik Bulgarların %11,2'si Romanları çalıştıkları şirket, kurum veya fabrikada yönetici-müdür pozisyonunda görmeyi kabullendirken, %55,9'u Romanları çaycı veya temizlikçi olarak işte çalışmalarını uygun görmektedir. Bir başka deyişle etnik Bulgarlara göre Romanların prestiji ve geliri düşük olan mesleklerde çalışmalarını daha uygun görülürken, daha prestijli ve daha yüksek gelirli mesleklerin bu azınlık mensuplarına uygun görülmediği anlaşılmaktadır. Tüm bunlar ülke içindeki etnoslar arasında hem algılama ve kabullenme düzeyinde, hem de tutum ve davranış boyutunda büyük mesafelerin olduğuna ve bu etnoiletişim-etnoetkileşim mesafenin kolay kolay yok olmayacağına göstergesidir. Özetle, Pamporov'un çalışmasındaki bulgular, XXI yüzyılın Bulgaristan ulusunda farklı etnoslar arasındaki “ön yargı” hastalığının tedavi edilmediğini, etnik tolerans ve hoş görünün etnoslar arasındaki etkileşimlerde henüz yerleşmediğini, bundan dolayı Romanların ötekileştirilmesi inkâr edilemez olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç

Türklerden sonra Bulgaristan'ın en kalabalık azınlık grubunu Romanlar oluşturmaktadırlar. Ülkenin tüm bölgelerine dağılmış durumda olan Romanlar, Bulgaristan'ın en yoksul, en eğitimsiz, en çaresiz, kısaca en sorunlu etnik topluluğunu oluşturmaktadırlar. Doğum oranları ve nüfus artış hızı diğer etnoslarla kıyasla çok yüksek olan Romanlar geleceğin Bulgaristan nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturarak ulusal ölçekte bazı etnokültürel ve etnopolitik sorunları tetikleyebilirler. Ülkede yaşayan diğer etnik gruplar tarafından “hırsız”, “kültürsüz”, “yoksul”, “yüzsüz”, “kirli”, “cahil”, “aç gözlü”, “yalancı”, “suc işleyen” ve “tembel” olarak algılanan ve tanımlanan Romanlar, Bulgaristan'ın en

dışlanmış ve en tecrit edilmiş toplumdur. Bu sorunun farkında olan Bulgar yöneticileri ve bilim uzmanları Romanlar ile ilgili yeni etnopolitikalara, yeni arayışlara yönelmektedirler. Son yıllarda Romanlarla ilgili yazılan makale, gazete yorumu, yüksek lisans tezi, doktora tezi, bilimsel araştırma ve kitap sayısında adeta patlama yaşanmaktadır. Avrupa Birliğinden gelen ve bilimsel araştırma, eğitim projeleri, istihdam çalışmaları ile ilgili yapılan tüm faaliyetlerde Roman etnosu ile ilgili olanların ön planda olması tesadüf değildir. Çağdaş ve modern Bulgaristan'ın yaratılması ve AB'nin onurlu ve eşit bir üyesi olması, ancak ve ancak Roman sorunsalının çözümü ile mümkün olduğunun bu ülkede yaşayan her aydın tarafından kabullenilmektedir. Roman sorunsalının çözümü ile ülkede yüzlerce diğer sorunun da çözülmüş olacağı bir başka gerçektir.

Etnik Bulgarların gözünde ülkelerinde yaşayan diğer etnoslar “kendileri gibi olmayan” fakat “onlar gibi olmaları gereken” anlaşılmayan, istenmeyen, ötekileştirilen ve küçümsenen azınlıklardır. Daha da önemlisi Türk, Pomak ve Roman azınlıklarından bazıları gönüllü kimlik değişim süreci sonucunda Bulgar olduklarını iddia etseler dahi, kendini daha üstün millet olarak gören Bulgarlar asla bu azınlıkları kendi etnokültürel grubunun üyesi olarak görmezler ve asla “bizden birisidir” algısı ile onlara yaklaşmazlar. Bu nedenle ulusal etnokültürel ve etnopolitik bütünlüğü yaratmak isteyen etnik Bulgarların önündeki ilk engel farklı kimliklere ve farklı etnisitelere olan kendi ön yargılı bakış açılarının statükocu katı yaklaşımıdır. Bir başka anlatımla böylesine küçük alanlı bir ülkede çok sayıda etnik ve dinsel azınlıkların olması avantajdan çok dezavantaj yaratarak, farklı ulusal sorunları tetikleemektedir. Bu azınlıklar, bazılarında göre ulusal homojen yapıyı gereksiz yerde renklendiren ve hem varlıkları ve faaliyetleri ile hem de istekleri ve politik çıkışları ile ülkenin birliği ve bütünlüğü için siyasi ve etnopolitik tehdit oluştururken, bazıları için ise yarattıkları sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarla ülkenin kalkınmasını ve modernleşmesini frenleyen unsurlardır.

XX yüzyılda Türk sorununu dış göçler yolu ile çözmeye çalışan Bulgaristan, yüz binlerce Türkü Anadolu'ya göç ettirerek bir bölümünü de asimile ederek, yükselen Türk nüfus dalgasını frenlemeyi başarmıştır. XXI yüzyılda Roman sorununu zorunlu asimilasyon ve dış göçler ile çözülemeyeceğinin farkında olan Bulgar yöneticiler yeni etnopolitik arayışlarını sürdürmektedirler. “Bizden olmayan bizim vatandaşlar” olarak tanımlanan Romanlar artık kendi partilerini, kendi sivil toplum örgütlerini, kendi dergi ve gazetelerini, kısaca kendi kültürünü yarama ve yaşatma gayretlerini sürdürmektedirler. Roman sorunu artık küçümsenecek, görmezden gelinecek,

üstü örtülecek veya ertelenecek durumda değil. Tüm önemi ve aciliyeti ile Bulgar hükümetlerin önünde kök salmış, derinleşmiş ve kemikleşmiş olan bu sorun, Bulgaristan'ın hem kalkınmasını, hem etnik barış inşasını, hem de insan hakları sicilini önemli ölçüde belirleyecektir.

Sonuç olarak, olaya hangi açıdan bakılırsa bakılsın, önümüzdeki dönemlerde de azınlık sorunsalı Bulgaristan'ın öncelikli sorunların başında kalmayı sürdürecektir. Ama daha da önemlisi ulusal azınlık sorunsalının merkezine Türkler değil Romanlar hızla yerleşmektedir. Hızlı adımlarla ilerleyen XXI yüzyılda Roman sorunsalının çözülüp çözülmemesi Bulgaristan'ın tüm gelişimini, tüm uluslararası imajını ama doğrudan, ama dolaylı, fakat mutlaka etkileyecektir.

KAYNAKLAR

- Acaroğlu, M. T. (1998) Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Acaroğlu, M. T. (2006) Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Acaroğlu, M. T. (2007) Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I ve II, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Anastasova, E. (2006) Etničnost, Traditsiya, Vlast. Etyudi za Prehoda, Sofiya: Akademično İzdatelstvo "Marin Drinov"
- Asenov, B. (1998) Religiite i Sektite v Bulgariya, Sofya: İzdatelstvo Poligraf
- Atasoy, E. (2003) Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, Bursa: Ezgi Kitabevi
- Atasoy, E. (2007) Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 2
- Atasoy, E. (2007) Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 8, Sayı 12
- Balkanski, T. (1996) Todor Jivkov. Prosopografiya na Diktatora, İzdatelstvo "Znak 94", Veliko Tarnovo
- Bekyarova, N. (2005) "Etničeski i Demografski Harakteristiki na Sigurnostta", Natsionalna i Mejdunarodna Sigurnost, Sofya: Voenno İzdatelstvo

- Büksenşüti, U. (2000) *Maltsinstvennata Politika v Balgariya. Politikata na BKP Kam Evrei, Romi, Pomatsi i Turtsi 1944–1989*, Sofya: IMIR
- Coşkun, B. D. (2001) *Bulgaristan'la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, Ankara: ASAM Yayınları
- Dayıoğlu, A. (2005) *Toplama Kampından Meclis'e. Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Güner, İ. & Ertürk, M. (2005) *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: Nobel Yayınları
- İvanov, A. (2005) *Balgarskata Demografiska Agoniya*, Sofya: Spisanie Geopolitika, Broy 2
- İvanova E. & Krastev V. (2006) *Po Dalgiyat Pat ... Jivot S Drugite. İstoriya, Etnosotsialna Struktura, Bit I Kultura na Tsiaganite ot Starozagorski Region*, İzdatelstvo Kota Print, Stara Zagora
- Karahasan-Çınar, İ. (2005) *Etniçeskite Maltsinstva v Balgariya*, Sofya: İzdatelska Kaşta Lik
- Lukanov, A. & Bojinov, N. & Dimitrov, S., (2005) *Stranite v Sveta 2005-2006 Spravoçnik*, Sofya: İzdatelstvo Gloriya Palas
- Marinov, P. (1994) *Balgarite Mohamedani*, Sofya: İzdatelstvo Angelinov&Partnörü
- Mihaylov, D. & Jelyazkova, A. (2005) *Okoçatelen Doklad po Proekt: Otsenka na Sashtestvuvashite Obrazovatelni Politiki i Praktiki za Predostavyane na raven Dostap do Obuçenie na detsa ot Maltsinstvata i za Razrabotvane na Preporaki za Ustoyçivo Reshenie na Obrazovatelnite Ptroblemi na Maltsinstvata*, Sofya: Mejdunaroden Tsentar za izsledvane na Maltsinstvata i Kulturnite Vzaimootnosheniya
- Natsionalen Statistiçeski İnitut Republika Balgariya (NSI, 2007)
- Pamporov, A. (2009) *Sotsialni Distantzii i Etniçeski Stereotipi za Maltsinstvata v Balgariya*, Sofiya: İnitut za Otvoreno Obshtestvo
- Poulton, H. (1993) *Balkanlar. Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, İstanbul: Sarmal Yayınevi

- Slatinski, N. (2006) Natsionalnata Sigurnost i Demografskite Problemi na Balgariya, Sofya: Spisanie Mejdunarodni Otnosheniya, Godina XXXV, Knijka 1
- Slaveykov, P. (2006) Etnogeografiya, Sofya: Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski"
- Slaveykov, P. (2004) Demografskata Situatsiya v Balgariya I Neobhodimostta ot Efektivna Demografaska Politika, Spisanie Voenen Jurnal, Sofya: Voeno İzdatelstvo EOOD
- Slaveykov, P. & Zlatunova, D. (2005) Geografiya na Balgariya, Sofya: İzdatelstvo Paradigma
- Tomova, İ. (1998) Romi, Obştnosti i İdentiçnosti v Balgariya, Sofya: İzdatelstvo Petekston
- Tomova, İ. Pamporov, A. Milenkova, V. (2008) Sotsialno-İkonomiçeskoto Polojenie na Uyazvimi Etniçeski Maltsinstva v Balgariya, Sofya: İnitut po Sotsiologiya pri BAN
- Traykov, T. & Kazakov, B. (2004) Religiozna Struktura na Naselenieto v Balgariya – Formirane, Savremenno Sastoyanie i Teritorialni Razliçiya, Sotsialna i Kulturna Geografiya, Veliko Tarnovo: Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kiril i Metodiy", Peçat "Faber"
- Zlatanova, V. (2005) Vanşnata Migratsiya v Perioda na Prehod v Balgariya i Sotsialni Posledstviya, Evropeyskoto Badeşte na Balgariya i Razvitieto na Naselenieto, Sofya: Tsentar za İzsledvane na Naselenieto pri BAN